

Černá, Jana

Výchova příkladem. Smysl prezentace významných dnů ve výchově na národních školách v Brně v letech 1948–1970

Studia historica Brunensia. 2021, vol. 68, iss. 2, pp. 197-212

ISSN 1803-7429 (print); ISSN 2336-4513 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SHB2021-2-10>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/144280>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 10. 12. 2023

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Ceferová, Kristína

Výchova příkladem. Smysl prezentace významných dnů ve výchově na národních školách v Brně v letech 1948–1970

Studia historica Brunensia. 2021, vol. 68, iss. 2, pp. 197-212

ISSN 1803-7429 (print); ISSN 2336-4513 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SHB2021-2-10>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/144280>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 10. 12. 2023

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Výchova příkladem. Smysl prezentace významných dnů ve výchově na národních školách v Brně v letech 1948–1970

Education by example. The purpose of presenting important days in education at the national schools in Brno in the years 1948–1970

Jana Černá / 398441@mail.muni.cz

Historický ústav, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Abstract

The aim of the study is to acquaint the reader with the importance of celebrations, holidays and anniversaries related to prominent figures of socialism in the school environment. On the one hand, it is possible to talk about official school parties, celebrations and events for parents and the general public. The second meaning was largely hidden and is described in the study as education by example, the aim of which was to educate students exactly according to the actions of selected personalities and their character traits. Vladimir Ilyich Lenin's personality was chosen for the case study.

Keywords

Communism, upbringing, a new socialist man, holiday, Lenin

Téma socialistických svátků a slavností bylo popsáno již v několika studiích, byly dokonce vydány i knihy tuzemských a zahraničních autorů. Z rozsáhlého výčtu je nutné vyzdvihnout dílo Rolfa Malteho, který ve své knize *Das sowjetische Massenfest*¹ konstruuje pohled do mašinerie „výroby“ státních svátků, jejich významu a vlastního prožívání. Obdobnou tematikou se zčásti zabývá i trojice autorů, jejichž práce jsou v následujícím textu na mnoha místech citovány. Jmenovitě se jedná o práci Radovana Suchánka, Jana Sochy a v neposlední řadě Doubravky Olšákové. I když zájem o úlohu svátků, památných či významných dnů stoupá, můžeme pocítovat absenci jednoho pohledu – tím pohledem je význam oslav ve školním prostředí. Během rešerše dostupné literatury byla objevena jediná studie Lucie Segřové, jež vyšla v roce 2005. Autorka ve své případové studii představila podrobný přehled různých výročí, památných dnů a oslav, které byly slaveny na jedné škole v rozmezí několika desetiletí. Bohužel se hranice studie neposunuly za zodpovězení základních otázek kdo, kde a jak oslavoval.

Překročení hranice prostého popisu významných dnů je obtížné zvláště z důvodu, kde najít vhodnou pramennou základnu. Jistě se v první řadě nabízí archivní materiál pocházející ze školního prostředí. Zde krystalizují tři potenciální možnosti výzkumu. Jednak jsou to oficiální zprávy zasílané z městského či krajského národního výboru, jež doslovně kopírují zákony a vyhlášky ministerstva školství a dodávají směrnice o jejich realizaci. Dále v úvahu připadají zápisy z učitelských porad, ale opomenuty nemůžou být ani školní kroniky. Každý z uvedených pramenů otevírá prostor pro svébytnou interpretaci, nicméně studium ukázalo, že větší prostor pro překročení oněch magických otázek „kdo, kde a jak“ příliš nenabízí. Z tohoto důvodu je nutné ptát se na podstatu daného významného dne: co daný den konkrétně představoval, proč ho slavit a z jakých důvodů byl do svátkového – školního kalendáře zařazen? Možnou odpověď může přinést studium dobové socialistické pedagogiky reprezentované sovětskými i domácími odbornými texty, učebnicemi a metodickým a pomocným materiálem pro učitele.²

Následující text vznikl na základě komparace archivních i tištěných pramenů a jejich důsledné obsahové analýzy. I když poznatky byly získány primárně ze studia archivních pramenů brněnských základních škol, mohou být zasazeny do celostátní úrovně. Studie časově ohraničují data 25. únor 1948 a 22. duben 1970, tedy Vítězný únor a den, kdy bylo slaveno 100. výročí narození V. I. Lenina.

Svátky v období socialismu a vývoj školského svátkového kalendáře

Státní svátky, ale také památné a významné dny, jsou spojovány s důležitými mezníky v životě národa. Ve své stati Radovan Suchánek vysvětluje podstatu oněch dní jako „při-

1 Malte, Rolf: *Das sowjetische Massenfest*. Hamburg 2006, 438 s.

2 Je otázkou, jestli by pramenná základna mohla být rozšířena i o vzpomínky pamětníků. Orální metoda však do výzkumu nebyla zahrnuta z důvodu, že následující text pojímá problematiku oslav z hlediska teorie moci a konstruuje význam svátků ve výchovné činnosti školy z pohledu mechanismu a technik komunistického režimu a stranické politiky. Zachycení vlastních prožitků např. očima učitelů by nebylo vzhledem k rozsahu článku ani možné zařadit.

*podmínku událostí nebo osob, které se podstatným způsobem podílely na formování státu, vyjadřují ideu státnosti v její oficiální interpretaci. Představují zároveň i výzvu pro její naplňování a uchování do budoucnosti“.*³ Ve stejném textu autor přirovnává svátky ke státním symbolům, ačkoliv v ústavách států bývají uváděny jen velmi zřídka. Přesto lze svátky považovat za určitý zdroj státní legitimacy, už jen z toho důvodu, že ukazují ke kořenům státní moci.⁴ I Jan Socha v obdobném duchu uvádí: „*že každé politické uspořádání se ve své legitimizaci opírá o určitý výklad minulosti*“,⁵ a dle autora jsou právě svátky a památné dny jejím skvělým reprezentantem: „*tyto dny představují jednu z nejvíce viditelných forem prezentace politického uspořádání a jeho hodnot a skrze ně se stát snaží konstruovat a nabízet svou identitu. (...) [Svátky] mají vyjadřovat vztah k historickým událostem, které jsou soudobou společností považovány za klíčové v dějinách státu či národa. Z minulosti jsou vybrány takové události, které skrze konkrétní interpretaci získávají nějaký vztah k současnosti.*“⁶ Úloze svátků nemusí být vedeny dlouhé rozpravy, vždyť jejich úloha se víceméně neměnila před ani po pádu komunistického režimu a korespondují s výše uvedenými citacemi. Jinou dynamiku ale vnáší pohled, který propojuje úlohu svátků s fungováním totalitních režimů. S označením komunistického režimu v Československu za totalitní nemusí čtenář zcela souhlasit. Fakt, že snahy o zavedení totalitního režimu „fungovaly“ jen velmi omezenou dobu,⁷ nebrání tomu, aby propagandistická úloha svátků byla prosazována po celé sledované období.

Dříve, než bude věnován prostor vlastní úloze svátků za doby socialismu, je nutné pochopit svátkový socialistický kalendář v jeho obecné rovině. V několika studiích⁸ se lze dočíst, že první léta po komunistickém převratu (konkrétně 1948–1951) vykazovala ve svátkovém kalendáři vzhledem k bouřím, které se prohnaly politickou scénou, jistou stagnací. „*Změny se v kalendáři neobjevují, jako by snad ani k žádnému převratu nedošlo*“,⁹ uvádí D. Olšáková: „*svátkové právo sice pozornosti komunistů neuniklo, ale ani jednou nedošlo k výraznějším změnám oproti dosavadní normě a většina státních svátků a památných dnů měla buď náboženský charakter, nebo odkazovala k starším dějinám země.*“¹⁰ Při studiu pramenné základny ke komunistickému školství lze vysledovat, že ke změnám svátkového školního

3 Suchánek, Radovan: *Vývoj svátkového práva od vzniku ČSR po současnost*. In: Státnost česká a československá - tradice a kontinuita. Příspěvky přednesené na vědecké konferenci konané ve dnech 4.–5. 6. 1998 v Zahrádkách. Praha 1999, s. 114.

4 Tamtéž.

5 Socha, Jan: *Proměna příběhu aneb státní svátky, významné a památné dny v letech 1946–1990*. Historie-Otázky-Problémy 4, 2012, č. 1, s. 57.

6 Tamtéž.

7 V problematice školství je možné uvést rok 1953, ve kterém vyšel nový školský zákon. Tento zákon na jedné straně představuje vrchol sovětzace československého školství, na straně druhé se stal terčem mnoha kritických diskuzí. Viz např. Černá, Jana: *Socialistická škola: místo pro výchovu nového člověka*. Proměna obrazu školy v 50. letech 20. století. In: České, slovenské a československé dějiny 20. století XII, Hradec Králové 2018, s. 249–259. Křestan, Jiří: *Dva školské zákony 1948 a 1953*. In: Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech. Opava 2014, s. 27–44.

8 Mimo níže citované autory může být zmíněna studie Pelková, Petra: *Vývoj svátků a oslav na příkladu okresů Opava a Hlučín v 50. a 60. letech*. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 9, 2016, s. 175–194.

9 Olšáková, Doubravka: *Pohyblivé svátky*. Kalendáře a významná výročí let 1945–1960. Dějiny a současnost. Kulturně historická revue 30, 2008, č. 8, s. 34.

10 Tamtéž.

kalendáře však docházelo již v prvním roce platnosti nového školního zákona. Již od září roku 1948 se objevují nové svátky a výročí odkazující na soudružnost a přátelství se Sovětským svazem jako bylo například výročí osvobození Bulharska, narození Stalina, založení Rudé armády či osvobození Brna Rudou armádou.

Je však nutné zdůraznit, že o sovětzaci svátkového školního kalendáře v prvních letech fungování komunistického režimu hovořit nelze. Situace se však radikálně změnila po vydání zákona č. 93/1951 Sb. o státním svátku, o dnech pracovního klidu a o památných a významných dnech. Zákon nabyl účinnost dnem 1. ledna 1952 a zůstal v platnosti po celou dobu fungování komunismu. Na jeho základě vznikl kalendář a koncepce svátkového práva, která v souladu s úvodními tezemi vyzdvihovala historické události, od kterých politická moc mohla odvozovat svou kontinuitu, legitimitu a hodnoty. Studie si neklade za cíl provést důkladný rozbor onoho nového kalendáře, avšak zásadní změny by měly být zmíněny. Za nejvýraznější změnu lze považovat zavedení 9. května jako jediného státního svátku, který na sebe přejal roli zakladatelského mýtu a v komunistické rétorice vytvořil protipól 28. října. Prohlášením 9. května za státní svátek bylo navíc jasně řečeno, komu patří dík a zásluhy za ukončení války, což vedlo k jednomu z nejdůležitějších argumentů pro nastolení socialismu a práva vládnout.¹¹ Nový kalendář komunistického režimu tak zahrnoval jeden svátek, šest dnů pracovního klidu (1. leden, Velikonoční pondělí, 1. květen, 28. říjen, 25. a 26. prosinec), nově tři významné dny (25. únor, 29. srpen a 7. listopad) a dva dny památné (5. a 6. červenec), a jak dodává Doubravka Olšáková, kalendář dále obsahoval „*přesně tolik výročí, připomínek a oslav, kolik jich požadovala Moskva, mezinárodní situace a nová kolektivní paměť*“.¹²

S trefným bonmotem Doubravky Olšákové nemůžeme příliš polemizovat. Právě v souvislosti s novým zákonem se uvádí i větší míra sovětzace svátkového kalendáře. Stačí se podívat na seznam významných osobností, kterým bylo v kalendáři vyčleněno místo. Doubravka Olšáková uvádí pro rok 1954 památné dny vztahující se například k osobě Wilhelma Piecka (prezident NDR), Georgije Maximilianoviče Malenkova (předseda Rady ministrů SSSR), Mátyáse Rákosiho (tajemník ÚV a člen sekretariátu Maďarské strany pracujících), Kim-Ir-Sena (předseda Dělnické strany Korejské lidové demokratické republiky), Boleslawa Bieruta (generální tajemník Polské dělnické sjednocené strany) či Maa Ce-tunga (předseda Ústřední lidové vládní rady ČLR).¹³ Na první pohled je patrné, že panteon významných osobností se měnil podle stávající linie Moskvy a napojení na sovětskou politiku přímo dokládá.¹⁴ Autorka dále uvádí, že po celou dobu formování a přerodu revolučního kalendáře se stalo charakteristickým rysem potlačení jakýchkoliv národních specifik ve prospěch velkého kolektivu socialistických států. Z toho důvodu byl v 50. letech českým i slovenským osobnostem věnován neporovnatelně menší prostor. Za jediné výjimky Olšáková považuje Klementa Gottwalda, Zdeňka Nejedlého, později

11 Socha, J: *Proměna příběhu*, s. 60.

12 Olšáková, D.: *Pohyblivé svátky*, s. 34.

13 Tamtéž, s. 36.

14 Tamtéž.

Antonína Zápotockého.¹⁵ Ve výčtu dále zmiňuje Jana Švermu, Julia Fučíka, Jana Husa, Cyrila a Metoděje a samozřejmě Jana Amose Komenského.¹⁶

Nabízí se ale otázka, jestli se zesílená míra sovětizace promítla i ve školství, resp. ve školním svátkovém kalendáři, a to konkrétně v přejímání výročí vztahujících se k sovětským a socialistickým osobnostem. Dle archivních zpráv i zpráv z Věstníku ministerstva školství je možné považovat za „nejnaditější“ školní rok 1952–1953, což je právě období po vydání nového svátkového zákona. Na základě výzkumů zmíněných zdrojů byl pro potřebu této studie vytvořen „ideální“ kalendář památných a významných dnů a výročí, jež měly být na školách připomínány:

29. 8. Výročí Slovenského národního povstání	21. 12. Výročí narození Stalina
8. 9. Výročí úmrtí Julia Fučíka (případně 21. 9. Den tisku, rozhlasu a televize)	1. 1. Slavnostní vstup do dalšího roku pětiletky
9. 9. Den horníků	21. 1. Výročí Leninovy smrti
9. 9. Výročí prohlášení lidové republiky Bulharska	10. 2. Výročí narození Zdeňka Nejedlého
17. 9. Den československého letectva	23. 2. Výročí narození Julia Fučíka
15. 9. Narození básníka Petra Bezruče	23. 2. Den Rudé armády
29. 9. Výročí uzavření mnichovské dohody	25. 2. Vítězství lidu v roce 1948, Vítězný únor
6. 10. Den československé armády	8. 3. Mezinárodní den žen
28. 10. Den znárodnění	28. 3. Výročí narození Jana Amose Komenského
1. 10. Výročí prohlášení Čínské lidové republiky	22. 4. Výročí narození Lenina
7. 11. Výročí Velké říjnové socialistické revoluce	1. 5. Oslava Svátku práce
17. 11. Mezinárodní den studentstva	5. 5. Výročí Pražského povstání
18. 11. Výročí narození Mikoláše Alše	9. 5. Den vítězství
23. 11. Výročí narození prezidenta Klementa Gottwalda	27. 5. Výročí založení Leningradu
12. 12. Výročí uzavření smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi Československem a SSSR	30. 5. Výročí úmrtí Mikuláše Koperníka
	1. 6. Mezinárodní den dětí
	28. 6. Radovánky dětí na ukončení školního roku

Na první pohled je patrné, že sice došlo i k sovětizaci školního kalendáře, avšak socialistický panteon, o němž hovořila Doubravka Olšáková, se zde v plné míře neodrazil. Můžeme průřezově v rámci několika let dále uvádět jména jako Puškin, Majakovskij, Tolstoj, Gogol, Mičurin, Popov či Mickiewicz, avšak zároveň je nutné dodat, že dané osobnosti se ve školních kronikách či vyhláškách neobjevovaly pravidelně, ale vždy s blízcím se kulatým výročím.¹⁷ Navíc jejich hlavní přínos se zpravidla vysvětloval více na poli kultury a vědy než v rovině politické. Ve školním kalendáři byla politická rovina obsazována pouze jmény Stalina či Lenina.

15 Tamtéž.

16 Vzhledem k antagonismu komunistického režimu k náboženství může ponechání dvou církevních svátků ve svátkovém kalendáři navodit otázky. Důvodem přiřazení obou svátků v zákoně mezi památnými dny byla pravděpodobně možnost propagandistického výkladu: Jan Hus jako „*nositel pokrokových tradic husitství*“ a Cyril a Metoděj „*jako nositelé pochodně kultury z východu*“. Tamtéž.

17 Získáno studiem školních kronik a Věstníku ministerstva školství v rozmezí 1948–1970.

V roce 1953 vycházela ve Věstníku nová Kulturně-historická rubrika, jejímž hlavním deklarovaným účelem bylo upozornit na blížící se výročí a památné dny. Za zvlášť přínosnou se považovala široká nabídka aktivit, jak tyto dny náležitě oslavit, a jež zahrnovala mimoškolní a mimotřídní činnost žáků. Ve výčtu nechyběly slavnostní besídky, besedy s knihou, výstavy a nástěnky, divadelní a filmová představení, promítání filmů a diafilmů, poslech rozhlasu apod. Pozitivně byl vnímán i doporučený seznam vhodné literatury i jiného materiálu, jehož mohli učitelé i žáci využít při připomínání události. Avšak rubrika neměla dlouhého trvání a následující rok se již na stránkách Věstníku neobjevila.

Kulturně-historická rubrika svěží vítr do ustanoveného kalendáře tudíž nevnesla a naopak potvrdila zajímavý úkaz, který je dobře sledovatelný i v archivním materiálu školní provenience: strmý úbytek památných a významných dnů, a tím i vhodných výročí k slavení. Sama Doubravka Olšáková v již několikrát citované studii uvádí, že z předešlého výčtu by se v roce 1958 mnoho výročí hledalo marně.¹⁸ S blížícím se koncem dekády se výročími začalo jaksi „šetřit“, a zatímco v předchozích letech se na stránkách školních kronik dočteme až o čtyřiceti významných dnech, které se na školách slavily rozličnými formami, tak již ve školním roce 1955/1956 tvořil průměrný počet pouze 10 až 15 památných dnů. V jakých souvislostech lze pochopit tento pokles? Nabízí se několik možností výkladu. V prvé řadě je spojení možné hledat s pádem kultu osobnosti, což nesouviselo jen výlučně s pádem Stalinova kultu, ale i s degradací kultu jako takového, kdy manifestační a zveličované projevy náklonnosti ke konkrétní osobě začaly vycházet z módy.

Druhý výklad souvisí se zásadní změnou ve školství (od práce učitele až po změnu stranické politiky), která přišla na konci 50. let. Tehdy bylo stále více zřejmé, že se nového socialistického člověka nepodařilo vychovávat plošně a masově a stále častěji se začalo hovořit o nedostatecích školní práce, kterou dokládal zhoršující se prospěch žactva, zvyšující se procento propadávajících a diskuze o urgentní potřebě reorganizace školy i pedagogiky.¹⁹ Tato potřeba se ztlačila i na stránkách zápisů z pedagogických porad i samotných školních kronik, kdy byl větší prostor věnován spíše problémům při zavádění polytechnické výchovy, žákům z rozvrácených rodin či řešení romské problematiky než opulentním výrazům ze školních slavností. Diskuze ve zmíněných archiváliích tak byla na konci 50. let více vedena k rozboru vlastních nedostatků s cílem zlepšit každodenní činnost na škole než manifestačně dokládat svou loajalitu. Hypotézu o postupném úbytku výročí a oslav dokládá i přehled z Věstníku, kdy od počátku 60. let naprosto mizí hesla jako „výročí“ či „oslav“, čímž je snížení úlohy a významu výročí obohaceno o další úroveň vzešlou z ministerstva školství.

18 Olšáková, D.: *Pohyblivé svátky*, s. 36.

19 S nutnou potřebou reorganizace práce ve školství přišlo v druhé polovině 50. let několik stranických dokumentů: *Usnesení Ústředního výboru KSČ O zvýšení úrovně a dalším rozvoji všeobecně vzdělávacího školství* z roku 1956 a *O těsném spojení školy se životem a o dalším rozvoji výchovy a vzdělání v Československu* z roku 1959. Oba dokumenty vzbudily čilou diskusi o dalším směřování výchovné činnosti. V otázce školské politiky a výchovy prodělaly změny národní výbory, Pedagogická sekce Československé akademie věd i směr diskuze pedagogických i odborných pracovníků. Změna se však odrazila i v interních záznamech na školách, které informovaly o potřebě vnitřní reorganizace a obnovy stylu práce. Viz studie Černá, Jana: *Městský národní výbor v Brně a jeho vliv na budování socialistického školství*. Sborník muzea Brněnska, 2019, s. 63–77.

Výše zmíněné snahy o reorganizaci školství a ochabnutí manifestační úlohy školní práce však musejí být brány s rezervou. Utlumené, ale rozhodně ne přerušené propojení politického dění se školstvím i vzájemný vztah agitačně laděného svátkového kalendáře s kalendářem školním, potvrzuje s novou razancí počátek 70. let a počínající normalizace. Úvodní teze o významu svátku jakožto nositele tradice a legitimacy se potvrdily v roce 1970 (rok spojovaný se 100. výročím narození Lenina) i v roce 1971 (rok ve znamení 50. výročí založení KSČ). Tehdy se nejen na stránky Věstníku ministerstva školství s neobyčejnou razancí navrátila povinnost oficiálních oslav, ale velmi znatelný byl i opětovný ohlas v samotných školních dokumentech, kdy se po delší časové odmlce vracely zmínky o oslavách.

Mravní hodnota oslavenců: výchova příkladem

Osoby, které se dostaly do svátkového kalendáře, si musely své výsadní postavení zasloužit. Jelikož článek pojednává o socialistickém svátkovém kalendáři, je zcela logické, že jejich zásluhy se opíraly o činy při budování socialistického světa, a že tito výjimeční lidé museli při svém snažení oplývat výjimečným charakterem a morálními vlastnostmi. Touto úvahou se dostáváme k praktické rovině využitelnosti svátkového kalendáře v samotné školní praxi.

Německý profesor Rolf Malte, který se ve svém výzkumu mimo jiné zajímá o sovětskou festivity, přišel s myšlenkou dvojího praktického využití sovětských svátků – oficiální slavnosti měly sloužit jako instrument pro zpopularizování politických cílů, ale také jako médium, kterým byla politika režimu realizována.²⁰ Je však nutné přidat ještě třetí možnost využití svátků, která souvisí s jejich výchovným potenciálem. Totiž mladá nastupující generace se měla oslavencům v jejich mravním profilu vyrovnat. Stimulováním vhodných vlastností u každého jednotlivého žáka měla být vychována nová socialistická generace, která by hranice socialismu posunula o další krok vpřed. Tyto vlastnosti se jasně definovaly v Kodexu budovatele socialismu, se kterým přišel XXII. sjezd KSSS v roce 1961:

- oddanost věci komunismu, láska k socialistické vlasti a k socialistickým zemím
- svědomitá práce pro společnost
- péče o zachování a rozmnožení společenských hodnot
- vysoké vědomí společenské povinnosti, nesmiřitelnost k porušování zájmů společnosti
- kolektivismus a soudružská vzájemná pomoc: jeden za všechny, všichni za jednoho
- humánní vztahy a vzájemná úcta mezi lidmi: člověk je člověku přítelem, soudruhem a bratrem
- poctivost a pravdivost, mravní čistota, prostota, a skromnost ve veřejném i osobním životě
- vzájemná úcta v rodině, péče o výchovu dětí
- nesmiřitelnost k nespravedlnosti, příživnictví, nepoctivosti, kariérismu a hrabivosti
- přátelství a bratrství všech národů v SSSR, nesmiřitelnost k národní a rasové nenávisti

²⁰ Malte, R.: *Das sowjetische Massenfest*, s. 21.

- nesmiřitelnost k nepřátelům komunismu, míru a svobody národů
- bratrská solidarita s pracujícími všech zemí, se všemi národy²¹

Nicméně uvedený Kodex z roku 1961 byl pouhým uceleným souhrnem poznatků, které se v politických, stranických, ale i pedagogických textech objevovaly již desetiletí předtím. Na druhou stranu tento Kodex však pro nás představuje velmi jasný, přehledný a stručný výčet vlastností i správného chování, který byl oficiálně definován komunistickou stranou a který oslavovaní souputníci v boji za socialismus až neobvykle zosobňovali.

Rovina svátků se stala velmi dobrou platformou, jak žákovi kýžený morální profil konkretizovat. Asi nejviditelnějším pojítkem se stala tzv. mravní výchova jakožto nedílná a hlavní součást komunistického pedagogického systému. Morální výchova představovala jeden ze základních pilířů pedagogiky společně s rozumovou, polytechnickou, estetickou a tělesnou výchovou, přičemž právě výchově mravní bylo v učebnicích věnováno znatelně více prostoru. Na stránkách pedagogických učebnic se dokonce objevovaly zmínky o existenci vlastního odvětví morální pedagogiky²² a v roce 1957 se rozvířila i diskuze o zřízení samostatných hodin mravního vyučování.²³ Při popisu mravní výchovy se zpravidla využívalo dalších kategorických pojmů jako socialistické vlastenectví, proletářský internacionalismus, nový vztah k práci, socialistickému vlastenectví nebo uvědomělá kázeň, kolektivismus a socialistický humanismus. Do výčtu bývají řazeny i charakteristické rysy nového člověka, jako např. pevná vůle, schopnost překonat překážky, rozhodnost, iniciativa apod.

Dobové vysokoškolské učebnice bývají sice označovány za katechetické příručky určené k naučení se základních tezí marxismu-leninismu nazpaměť,²⁴ přesto vlivem absence jakéhokoliv jiného zdroje poznání (vyjma učebnic sovětských) jsou stěžejními dokumenty, z nichž se čtenář (učitel) mohl dozvědět o základním principu osvojování si mravních hodnot. Za jednu z hlavních metod osvojování byla považována metoda připodobňování a příkladu. V *Pedagogice* z roku 1958 je uvedeno, že „*děti jsou jako opičata*“,²⁵ z toho důvodu „*velký význam mají příklady velikých osobností z našich dějin i ze současnosti*“.²⁶ V *Pedagogice*, která byla vydána o pět let později (1963) se zase hovoří o tom, že „*děti mladšího školního věku napodobují velmi často [...] Proto je důležité, aby se na ně působilo především kladnými příklady, protože nedovedou rozlišit, co je správné a co nesprávné.*“²⁷ Za onen kladný příklad měla dle příruček samozřejmě platit osoba učitele, vychovatele, rodiče a dalších blízkých osob, avšak v tomto výčtu nebyly opomenuty ani známé osobnosti z dějin i současnosti.

21 Program Komunistické strany Sovětského svazu. 22. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu. Praha 1961, s. 287–288.

22 Chlup, Otokar – Kopecký, Jaromír: *Pedagogika*. Učební text pro vysoké školy. Praha 1963, s. 147.

23 Diskuze k založení nového vyučovacího předmětu s názvem morální výchova se v letech 1957 a 1958 rozhořela na stránkách časopisu *Tvorba*. Navzdory vzneseným argumentům pro zavedení speciálního předmětu však k realizaci nedošlo.

24 Dýma, Mojmir: *Vliv recepce sovětské pedagogiky na naši pedagogiku po druhé světové válce (Historicko-kritické poznámky)*. *Pedagogika* 1991, č. 3, s. 338.

25 Kopáč, Jaroslav – Uher, Vlastimil: *Přednášky z pedagogiky*. Část 2. Teorie výchovy. Praha 1958, s. 45.

26 Tamtéž, s. 46.

27 Chlup, O. – Kopecký, J.: *Pedagogika*, s. 154.

Blížící se výročí tak poskytovala cennou pomoc pro učitele. Zatímco učebnice často nabízely učitelům pouze kapitulu o mravní výchově obsahově založenou na definicích a vyčpělých frázích hraničících s politickou agitací a propagandou, tak o konkrétní náplni a realizaci morální výchovy se učitelé prakticky nedočetli. Tento nedostatek však zčásti kompenzovaly doporučené studijní materiály, které byly vydávány k blížícímu se výročí. A tak zatímco v učebnicích se učitelé dočetli např. o výchově k proletářskému internacionalismu, daná výročí měla poskytovat konkrétní příklad o tom, co si pod tímto termínem představit. Uvedené tvrzení se dokonce stávalo nedílnou součástí úvodních stran metodologických listů: „*Učitele – zvláště žáků mladšího školního věku – interesují především jisté vlastnosti historických osobností, jejich příklad, na němž může žákům demonstrovat působení těchto vlastností, jejich vliv na vytváření ideové atmosféry. V tomto směru jsou takové výrazné osobnosti vychovateli ‚názornou pomůckou‘, životní praxí, pomocí níž lze – v péči o všestranný rozvoj – usilovat o realizaci důležitých i konečných cílů při formování žákovy osobnosti.*“²⁸ A jak stojí v citovaném textu, realizace obdobného výchovného procesu vešla ve známost jako tzv. výchova příkladem, založená na mnohdy zidealizovaných a zromantizovaných příbězích skutečných lidí, ale i hrdinných postav z literatury.

Vraťme se ale přímo k osobám zmíněným ve svátkovém kalendáři. Pokud má být rozklíčován výchovný potenciál svátků, je zcela patrné, že se badatel nemůže omezit jen na samotný slavnostní den, případně na jméno oslavence, ale naopak musí téma pojímat komplexněji. Jen zvýšený badatelský zájem o práci učitele, žáků i vedení školy, která byla k připomínání daného výročí uskutečněna, a pojetí daného výročí v širších souvislostech, může vést k poodkrytí různých technik a mechanismu moci, kterými politika komunistické strany působila na výchovnou činnost školy.

Případová studie: oslavy narození Vladimíra Iljiče Lenina

*„Památné dny našeho pracujícího lidu a významné dny, které jsou milníky slavné historie našeho nejlepšího přítele SSSR, ve škole prožíváme, čerpáme z nich sílu a odhodlání vybudovat socialismus, učí děti vážit si práce těch, kteří se zasloužili o naši svobodu a ctít ty, kteří za naše štěstí položili své životy.“*²⁹

Uvedený příklad pocházející ze školní kroniky Základní devítileté školy na ulici Pekařské v Brně vyzdvihuje význam památných dnů v životě žáků. I když se jedná pravděpodobně o provolání do jisté míry přehnané a cíleně v kronice zapsané, bude na následujících řádcích učiněn pokus rekonstruovat, jakým způsobem měl být v dětech vychován právě takový entuziasmus, zápal a nadšení při oslavách určitého jedince. Ale koho pro takovou případovou studii zvolit?

28 Černý, Norbert: *Metodický list k oslavám stého výročí narození Vladimíra Iljiče Lenina*. Pro učitele 1.–5. ročníků ZDŠ. Brno 1970, s. 1.

29 Archiv města Brna v Brně (dále jen AMB), M349 Základní devítiletá škola, Pekařská 61, inv. č. 27 Školní kronika 1956–1957.

V prvních letech budování komunismu se jistě nabízí osobnost Josifa Vissarionoviče Stalina a s ním spojované manifestační oslavy výročí jeho narození. Zvláště oslavy k 69. a 70. výročí narození měly ve studovaných dokumentech až monumentální ohlas. Oslavy pořádané na školách doplňovaly projevy známých osobností, masově vycházela vhodná literatura³⁰ a učitelé byli vybízeni k soustavnému studiu Stalinova života a jeho díla s tím účelem, aby význam této osobnosti v dějinách socialismu mohli správně prezentovat před svými žáky.³¹ K příležitosti Stalinových narozenin se pořádal tzv. Týden vzorné práce³² a jeho 70. narozeniny se velkou měrou odrazily i ve směrnicích Věstníku ministerstva školství.³³ Téma 70. narozenin Josifa Vissarionoviče Stalina rezonuje hned v několika vydaných studiích³⁴ a do značné míry již byly tyto oslavy detailně popsány, avšak v následujícím odstavci bude přiblížen i další důvod, proč sáhnout k interpretaci výchovného potenciálu jiné osoby.

Pro potřeby případové studie byla vybrána osobnost Vladimira Iljiče Lenina, a to z toho důvodu, že se s tímto jménem setkáváme ve svátkovém kalendáři napříč celým sledovaným obdobím. I když se v prvních letech jméno Vladimira Iljiče Lenina částečně skrývalo ve stínu žijící legendy Josifa Stalina, je nutné dodat, že zatímco Stalin ze svátkového kalendáře de facto zmizel okamžitě po roce 1956, Leninovo jméno naopak „přežilo“ veškeré politické výkyvy sledovaného období. Jedno z možných vysvětlení této kontinuity je spojováno s faktem, že s Leninem se nikdy nepojilo slovo „kult“. V publikacích je uváděno, že v sovětské tradici se pod tímto termínem rozumí nepřiměřené zneužívání reálné moci kombinované s politickým terorem, a je spojováno výhradně se Stalinem, s Leninem nikdy.³⁵ V tomto ohledu nebylo Leninovo jméno zdiskreditováno. „*Dle vzoru Sovětského svazu se vládnoucí režim po ideologickém ořesu z odhalení tzv. kultu osobnosti obrátil k Leninovi jako zářivému majáku nezkažených revolučních principů,*“³⁶ a tak oslavy nebo alespoň upomínky Leninova výročí je možné pozorovat každý rok, ať už v archivním materiálu či studovaném Věstníku. Vladimír Iljič Lenin se tak jeví jako ideální kandidát

30 Oběžník o pořádání manifestačního večera v sokolském stadiu v Brně, během něhož měl vystoupit ministr školství, věd a umění Dr. Zdeněk Nejedlý. AMB, M36 I. (Pětitřídní) národní škola v Brně, Křížová č. 2, inv. č. 96, Korespondence 1948.

31 Povinnost účasti minimálně dvou učitelů z každé školy na krajské přednášce o životě a díle J. V. Stalina. Účast učitelů měla být kontrolována formou prezenční listiny. Tamtéž, inv. č. 97, Korespondence 1949.

32 „*Brněnské školy projevují nejrůznějšími způsoby svůj vděk a lásku k sovětskému Svazu a zvláště nyní připravují se školy k oslavě 70. narozenin gen. J. V. Stalina. Doporučujeme školám organizovati s ŽO a ČSM od 12. 12 do 19. 12. týden vzorné [...] abychom zachytili vše, co školy vykonají v týdnu vzorné práce, přikládáme formulář, který vyplňte a vraťte 20. prosince do 14 hodin IV. ref. ÚNV v Brně - neboť ještě téhož dne vypracujeme souhrnnou zprávu za celé město.*“ Tamtéž.

33 Výnos MŠVU ze dne 13. 10. 1949, případně č. 5 Věstníku z roku 1949.

34 Např. Koura, Petr – Kourová, Pavlína: *České Vánoce*. Od vzniku republiky do sametové revoluce. Praha 2010, s. 356.; Slačka, Dušan: *Stalinův kult osobnosti v Československu na příkladu oslav 70. narozenin*. Bakalářská diplomová práce, Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Historický ústav; Vlnas, Vít: *Dárek pro J. V. Stalina*. Dějiny a současnost. Kulturně historická revue 13, 1991, č. 6, s. 53–55.

35 Ryčlová, Ivana: *Kult V. I. Lenina jako sovětský kulturní fenomén*. In: Lenin. Kontinuita a/nebo diskontinuita ruských dějin? Edd. J. Hanuš – R. Vlček. Brno 2013, s. 117–132, zde s. 117.

36 Šindelář, Jan: *Leninovy pomníky v Československu*. „Ale ne každému z nás bylo dopřáno vidět Vladimíra Iljiče živého“. Dějiny a současnost 39, 2017, č. 8, s. 33.

k výchově příkladem, přičemž upomínky na jeho osobu byly doprovázeny okřídlenou formulací: Lenin je věčně živý – dokud je živ proletariát, je živ i Lenin.³⁷

Na úvod může být položena ještě jedna otázka: oslavovalo se více Leninovo narození či úmrtí? Obě výročí měla velmi podobné agitační vyznění, avšak při přihlednutí k „využitelnosti“ výročí ve školním prostředí jednoznačně dominují vzpomínky na Leninovo narození. Narození, dětství a postupné dospívání nabízelo žákům jedinečnou možnost se s hrdinou revolučních bojů ztotožnit. K 30. výročí narození Lenina vyšel v Československém časopisu historickém článek se zásadní otázkou: V čem byla Leninova velikost a síla, proč ho milovaly miliony pracujících nejen v Rusku, nýbrž na celém světě? Autorka příspěvku Vlastimila Kladivová píše o Leninově vlivu na mezinárodní dělnické hnutí a na odhalování a drcení nepřátelské dělnické třídy.³⁸ Lenin byl z hlediska historického i svátkového narativu prezentován jako velký marxistický teoretik a bojovník za osvobození proletariátu z kapitalistického útlatku a za vytváření nového a spravedlivého řádu.³⁹ Již Velká říjnová socialistická revoluce ukázala pravdivost jeho díla a umožnila Leninovi stát se vlastním zakladatelem Sovětského svazu, prvního socialistického státu světa.

A samozřejmě nic z toho by nebylo dosaženo, kdyby Vladimír Iljič Lenin neoplýval potřebnými vlastnostmi, jako byla pracovitost, odhodlanost, nekompromisnost, cílevědomost či bojovnost. Obraz o Leninově životě, vlastnostech a skutcích dokreslovala i jeho sestra Marija Iljična Uljanovová, která prostřednictvím vlastních knih či otištěných projevů dávala žákům a učitelům radu učit se nejen z Lenina literárního odkazu, ale i z jeho života a životních rozhodnutí. Vyzývala k výchově mládeže na příkladu života Vladimíra Iljiče Lenina, který se od mládí oddal boji za světlejší život pracujících.⁴⁰

„Výročí Leninova narození (...) bude využito k prohloubení socialistické výchovy mládeže. Ředitelé škol učiní opatření, aby žáci zvláště v tomto jubilejním roce byli seznamováni s revolučním a budovatelským dílem Leninovým, a to formou přiměřenou věku mládeže,“⁴¹ je uvedeno ve vyhlášce k oslavám 90. výročí Leninovo narození. Zásadní otázkou však zůstávalo, jak toho docílit?

Největší díl výchovy příkladem měl být samozřejmě realizován v samotném každodenním vyučovacím procesu. Aby tato výchova mohla probíhat správnou formou, tedy aby se žákům správně prezentoval význam dané postavy a žáci mohli být díky jejímu příkladu řádně vychováváni, jevílo se jako naprosto nezbytné, aby o způsobu vyučování, výchovy a „využití“ daného výročí byli předně informováni samotní učitelé. Teprve osvojení toho, co přednášet a jak vyučovat, mohlo zabezpečit, že učitelé náležitou formou poučí i žákovský kolektiv. Z tohoto konceptu nebyli vynecháni ani učitelé zvláštních škol. Např. v prowenienci školy na ulici Příční se dochovala pozvánka na konferenci učitelů zvláštních škol, která byla pořádána k blížícímu se výročí úmrtí Lenina, a na níž přednášející hovořil nejprve na téma „Lenin a leninismus“. Druhá část konference se věnovala významu a dluhu

37 Ryčlová, I.: *Kult V. I. Lenina*, s. 122.

38 Kladivová, Vlastimila: *K 30. výročí smrti V. L. Lenina*. Československý časopis historický 2, 1954, č. 1, s. 18.

39 *90. výročí narození Vladimíra Iljiče Lenina*. Věstník ministerstva školství a kultury 16, 1960, č. 8.

40 *Několik námětů k leninským oslavám*. Praha 1970, s. 27.

41 *90. výročí narození Vladimíra Iljiče Lenina*. Věstník ministerstva školství a kultury 16, 1960, č. 8.

Vladimira Iljiče Lenina.⁴² Zprávám o podobných akcích se věnoval prostor i ve Věstníku ministerstva školství, který je přirovnával k politickému školení.⁴³ Nelze se tedy divit, že podobné učitelské konference a přednášky přesahovaly do jisté míry zájem o samotného Lenina či jeho dílo a mnohdy sloužily i jako podklad pro vysvětlení samotné ideologie z pohledu soudobého politického dění.⁴⁴

Osvojené znalosti, dovednosti a možnosti prezentace měli učitelé samozřejmě uplatnit ve vyučovacích hodinách. Bylo žádoucí, aby se připomínce daného výročí věnovala alespoň jedna vyučovací hodina, „v níž bude žákům způsobem přiměřeným jejich věku vysvětlen význam Leninova díla pro vytváření nové společnosti. Starším žákům objasní učitelé zejména neutuchající životnost leninismu, který je stále pevným základem pro mírové soužití národů bez rozdílu jejich společenského zřízení a pevným základem pro dobudování socialismu v naší vlasti.“⁴⁵ Především tezi o návaznosti Leninova učení k současnému politickému dění potvrzuje požadavek, aby učitelé nejen připomenuli Lenina jako historickou postavu, ale ukázali „především závažnost leninismu pro současné naše úkoly i pro budoucí politický vývoj v celém světě“.⁴⁶

Ono prezentování významu Vladimira Iljiče Lenina však pro učitele přinášelo jedno velké úskalí. Žáci prvního stupně dle školních osnov vlastně neměli mít o Leninovi hlubší povědomí. Samozřejmě bylo pravděpodobné, že žáci Leninovo jméno slyšeli v médiích, od rodičů i při zmínkách učitele, ale ve školních osnovách se samotnému Leninovi nevěnovalo zvláštního prostoru a jeho jméno bývalo zmíněno jen velmi okrajově a letmo v souvislosti s Velkou říjnovou revolucí, kterou žáci probírali až po pátém postupném ročníku.⁴⁷ Tuto situaci měla vyřešit pomocná literatura: určena samotným žákům a psána se zcela účelným přesahem. V knihách byla předkládána lidskost Lenina, formován romantický obraz dospívajícího člověka se všemi kladnými i méně kladnými vlastnostmi, jenž se vlivem svých činů navzdory těžkostem stal sovětským hrdinou, se kterým se mladí čtenáři mohli a měli ztotožnit.

Pro budování charakteru mladých lidí se jako zásadní jeví zvláště dvě publikace, které pravidelně vycházely v nových nákladech po celé sledované období. První vyšla z pera samotné Leninovy sestry Anny Iljičny Uljanovové s názvem *Leninova dětská a školní léta*, kde se prostřednictvím krátkých příběhů představuje cesta Lenina od dítěte k revolučnímu bojovníku. Jednalo se o velmi populární knihu, která byla před blížícím se výročím v praktické výuce využívána jako čítanka, ze které se předčítalo ve třídě nahlas. Stejně využití doznala

42 Konference proběhla 18. ledna 1949. AMB. M188 2. zvláštní škola, Příční 16, inv. 29 Zápisy o poradách učitel. sboru 18. 7. 1945, 1945(46)–1951(2), 24. leden 1949.

43 Výnos ze 17. 12 1948 na 21. ledna 1949 připadá 25. výročí smrti Lenina 1948. Věstník ministerstva školství, věd a umění, ze dne 31. 12 1948.

44 Příkladem může být vydaný Sborník k oslavám výročí V. I. Lenina a J. V. Stalina pro školy a osvětové pracovníky uspořádaný Boženou Koubkovou a vydaný v roce 1949, v němž dochází k významovému agitačnímu propojení obou zmíněných osobností. Po odhalení kultu osobnosti by již taková návaznost nebyla možná.

45 88. výročí narození Lenina. Věstník ministerstva školství 14, 1958, s. 130.

46 Tamtéž, s. 130.

47 Černý, N.: *Metodický list*, s. 12.

i druhá kniha sepsaná Aleksandrem Terent'jevičem Kononovem s názvem *Vyprávění o Leninovi*. O popularitě těchto knih svědčí fakt, že úryvky z nich se pravidelně znovu tiskly i v nových titulech: např. *Lenin žil, žije, bude žít* či *Několik námětů k leninským oslavám*. Některou součástí těchto čítanek byl i obrazový materiál. Několik podobizen Lenina vyšlo sice i v knize Uljanovové, ale pro úplnost je nutné uvést i knihu *Lenin v obrazech*,⁴⁸ kde Lenin figuruje jako dítě, revolucionář i na smrtelném loži. Otázku nad tím, jestli kniha byla propagována i v pozdějších letech, můžou vyvolat v knize otištěné fotografie Stalina.

Se stejným účelem jako pomocné knihy pro děti vycházely různé metodické listy, které sloužily jako zdroj inspirace pro učitele. Ve výše citovaném *Metodickém listu pro 1.–5. ročník* bylo otištěno hned několik básní s potenciálem pro společné předčítání ve třídě. Stejně tak i ve sborníku k oslavám výročí Lenina a Stalina pro školy a osvětové pracovníky z roku 1949⁴⁹ se objevily oslavné básně od Majakovského, Prokovjeva či Bědnyjeva, z českých básníků od Hostáňa, dále vzpomínky od Gorkého, Nejedlého či Halase. Mimo básní byly ve sborníku otištěny různé Leninovy životopisy či úryvky ze zmíněné knihy Uljanovové.

Je však nutné zdůraznit, že v archivních pramenech se informace o povinnosti četby předložených knih zpravidla nenachází. Tím nechci tvrdit, že k četbě opravdu nedocházelo, jen to poukazuje na fakt, že skutečné dění v hodinách se ve studovaných typech dokumentů objevuje jen velmi výjimečně. Co se na druhé straně v zápisech porad i ve školních kronikách objevuje, je povinnost poslechu školního rozhlasu a různých rozhlasových pásem.⁵⁰ V archivních materiálech se rovněž dochovaly výzvy k návštěvě tematických výstav. Např. hned v roce 1949 došlo do škol upozornění na výnos Zemské školní rady v Brně o blížící se výstavě *Život a dílo V. I. Lenina*, která měla být otevřena po dobu 14 dnů v Domě umění v lednu téhož roku. Výstava dle výnosu měla obsahovat: „*vzácný fotografický a dokumentární materiál o životě a činnosti Leninově. Svým názorným uspořádáním spolehlivě informuje o Leninově významu a může být proto dobrým doplňkem politické výchovy na školách II. a III. stupně.*“⁵¹ Výstava byla pořádána k příležitosti 25. výročí úmrtí V. I. Lenina, a bylo tudíž dle výnosu ministerstva ředitelstvím škol svoleno, aby žactvo navštívilo výstavu v hodinách češtiny, dějepisu nebo občanské nauky, a současně se důrazně doporučovalo, aby poznatků získaných na této výstavě bylo důkladně využito při vyučování v uvedených předmětech.⁵²

Významná výročí měla svůj vrchol v podobě školních oslav, narozeniny Vladimira Iljiče Lenina samozřejmě nebyly výjimkou. Samotné oslavy měly poměrně jednoduchou formu, která zahrnovala buď uctění památky v jednotlivých vyučovacích hodinách, případně byla na škole pořádána vzpomínková slavnost, která dle dochovaných oficiálních nařízení

48 Uher, Bohumil: *Lenin v obrazech*. Učeb. pomůcka pro školy 2.–3. stupně. Praha 1952.

49 *Několik námětů k leninským oslavám*, s. 28.

50 Zmínky se objevují napříč fondy ke školám na ulici Pekařská (M349), Křížová (M36), v Králově Poli (M110), na Náměstí Míru (M183), Příční (M188) a další.

51 AMB, M36 I. (Pětiletá) národní škola v Brně, Křížová č. 2, inv. č. 97 Korespondence 1949. Výstava „Život a dílo V. I. Lenina“. Doporučení návštěvy.

52 Tamtéž.

měla poměrně unifikovaný průběh.⁵³ Jednotlivé třídy měly být vyzdobeny portréty Lenina s výjevky jeho života, na stěnách měla viset tematicky připravená nástěnka a žáci si navzájem recitovali básně a úryvky z knih.⁵⁴ Společná oslava pak byla zahájena úvodní řečí, během níž vybraný učitel představil žactvu v krátkém a populárně-naučném proslovu život a dílo Lenina. Po projevu zpravidla následovalo vzpomínkové pásmo z Leninových myšlenek, které bylo vedeno a nastudováno již samotnými žáky. Nesměly chybět slavnostní básně českých a slovenských autorů i autorů ze socialistických zemí. Oblíbené básně byly zvláště ty, které oslavovaly nejen Lenina, ale zároveň i celý Sovětský svaz. Důrazně se také doporučovalo slavnosti obohatit dramatickými vsuvkami, hudbou, zpěvem a hymnami. Uvedený standard se velmi brzy vžil a v průběhu let se neměnil.

Ale i zde vyvstává otázka, jaká byla realita na školách? Pravdou zůstává, že na školách se záznamy o proběhlých oslavách vedly, ale jedná se o záznamy velmi strohé, které se často omezují na citace: „22. dubna – vzpomenuo pracujícím na celé zemi osmdesátých narozenin V. I. Lenina, hlavy Říjnové revoluce, zakladatele a budovatele prvního socialistického státu. Na naši škole bylo k této oslavě slavnostní společné shromáždění i pro rodiče žáků,⁵⁵ z níž určit skutečnou intenzitu a rozsah proběhnuté slavnosti jde jen velmi stěží.⁵⁶ Pravděpodobně se Leninovi dostalo nejvíce pozornosti při oslavách jeho 100. narozenin v roce 1970. K této příležitosti byl dokonce do češtiny přeložen sborník, jenž vyšel v Moskvě v roce 1969 pod názvem *Věnováno Iljičovi*.⁵⁷ Český překlad sborníku uspořádal František Hrdlička a jednotlivé příspěvky zde pojednávají o zkušenostech s přípravou v klubech a knihovnách k blížícímu se jubileu a možnostech propagandy. Mezi ně patřila např. leninská tribuna (besedy o Leninově životě doplněné četbou, filmovým i zvukovým materiálem) či výstavy knih, které napsal sám Lenin, byly o něm vydány nebo patřily k jeho nejoblíbenějším. Nesmělo se zapomenout na hudební večery, přednášky či konference. V roce 1970 byla znovu urychleně vydávána Leninova díla, vycházely nové metodické manuály, avšak slavnostní a historický narativ se prakticky za oněch dvaadvacet let nezměnil. Nadále se vyzdvihovala bojovnost, houževnatost a cílevědomost, a proto bylo dětem i tehdy ke 100. výročí narození V. I. Lenina připomínáno: „že jedině tehdy, naučíte-li se dobře pracovat a plnit své úkoly – nyní ve škole, později na závodech či ve vědeckých ústavech, jako dělníci, rolníci, inženýři, učitelé, lékaři, vědci nebo umělci, v menších nebo ve vysokých funkcích – budete moci úspěšně a lépe pokračovat v práci vašich dědů, otců a matek a vybudovat i v naší

53 Výnos ze 17. 12. 1948 na 21. ledna 1949, 25. výročí smrti Lenina – pokyny pro I., II. a III. stupeň, Věstník ministerstva školství, věd a umění, ze dne 31. 12. 1948.

54 Např. již výše citovaný Černý, N.: *Metodický list*.

55 AMB, M 349 Základní devítiletá škola, Pekařská, Kronika 1949–1950.

56 Zde se může znovu vynořit úvaha nad obohacením výzkumu o metodu orální historie a o zkoumání možností a limitů paměti narátorů. Dle zkušeností s touto metodou však zůstávám při svém bádání skeptická. Má výchozí hypotéza by hovořila o zcela formálním přístupu učitelů (případně i vedení školy) k přípravě oslav i jejich průběhu. Bohužel na popření či potvrzení předložené hypotézy není v uvedené studii prostor. Jak bylo uvedeno v jedné z prvních poznámek pod čarou, cílem práce není zachytit konkrétní rovinu lidského vzpomínání a zapomínání.

57 *Několik námětů k leninským oslavám*, s. 28.

*vlasti šťastnou, bohatou a dobře zorganizovanou socialistickou společností. Váš především se týká nyní Leninovo heslo: Učit se, učit se a učit se...!*⁴⁵⁸

Závěr

Svátky, výročí, památné i významné dny mívaly vždy v minulosti svůj význam v budování státního uvědomění a v posilování sounáležitosti lidu se státem. Tento význam byl zesílen zvláště v období komunismu, kdy interpretace u některých svátků byla pozměněna ve prospěch spojitosti s politikou Sovětského svazu i jiných socialistických zemí. Vděčnost Sovětskému svazu za osvobodování měla být doložena i importem mnoha vzpomínkových událostí do svátkového kalendáře. V textu zmíněný panteon význačných osobností se však ve školním prostředí na základě výzkumu odrazil jen v okrajové míře, a navíc od druhé poloviny 50. let se svátkový školní kalendář omezil na několik základních svátků opakujících se v ročním koloběhu.

Co však lze ve školním prostředí směrem k výročí vyzorovat, byly snahy o zesílení výchovného potenciálu, který výročí známých osobností přinášela. Tyto snahy mohou být označeny jako tzv. výchova příkladem. Kladný charakter vybraných osob představoval pro žáky vzor hodný následování a učitelé měli povinnosti tyto vhodné příklady žákům náležitě představit. U žáků měl být vyvolán pocit sounáležitosti a probuzena touha, aby se při svém budoucím uplatnění v socialistické společnosti uvedeným vzorům vyrovnali. Různá výročí připomínaná ve školních kronikách či ve vyhláškách nabízela širokou škálu možností, jak výchovu příkladem realizovat, což nebývá ve školních materiálech opomenuto: „*V souladu s celkovým výchovným zaměřením k socialistickému vlastenectví a proletářskému internacionalismu a k lásce k Sovětskému svazu byly naplánovány oslavy a jejich ideová náplň.*“⁴⁵⁹

Pro případovou studii byla vybrána osobnost Vladimira Iljiče Lenina. Ten se stal základem a pevným kamenem, na kterém komunistický režim mohl stavět a který oproti jiným aktérům zůstal oslavován po celé sledované období. Publikace o Leninově dětství suplovaly na školách nedostatek učebního materiálu a sloužily mnohým učitelům jako pomůcka či návod, jak výchovu příkladem uchopit. Asi nejmasivnější ediční činnost je možné sledovat v roce 1970, kdy se slavilo 100. výročí Leninova narození a oslavy na školách údajně proběhly s neobyčejnou intenzitou. Na závěr je nutné dodat, že tyto oslavy přišly ve velmi vhodnou chvíli – jednalo se přeci o první léta normalizace, kdy institucionální význam svátku jakožto záruka kontinuity režimu nabíral na nové intenzitě.

58 Fujan, Jaroslav: *Pověst o velkém bohatýru*. Metodický text besedy pro mládež k 100. výročí narození V. I. Lenina. Plzeň 1970, s. 13.

59 Ve školní kronice Základní školy na Pekařské (M349) hned ve dvou školních letech 1955/1956 a 1958/1959.

Education by example. The purpose of presenting important days in education at the national schools in Brno in the years 1948–1970

Study *Education by example. The purpose of presenting important days in education at the national schools in Brno in the years 1948–1970* deals with the potential of holidays, anniversaries, memorable and important days in the education of a new socialist man. These days have always been important in the past in building state awareness and fostering people's belonging to the state. This importance was particularly intensified during the communist era, when the interpretation of some holidays was altered in favor of a link with the policies of the Soviet state and other socialist countries.

The article focuses on the anniversary of prominent figures and in connection with the school environment the educational potential has been reflected in the so-called education by example. The positive character of the selected figures represented a model worthy of following for students, and teachers were obliged to properly present these suitable examples to the students. Students were to be brought together to feel a sense of belonging and to be awakened in their desire to come to terms with these examples in their future life in socialist society. The various anniversaries commemorated in the school chronicles or in the decrees offered a wide range of possibilities to implement education by example.

Vladimir Ilyich Lenin was chosen for the case study, as he was compared to others, celebrated throughout the whole tracking period. The publications on Lenin's childhood have been a substitute for the lack of teaching materials in schools and have served many teachers as an aid or guidance on how to grasp the education by example. Probably the most massive editorial activity can be traced back to 1970, when the 100th anniversary of Lenin's birth was celebrated, and the celebrations at schools have taken place with extraordinary intensity.

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.